

# Vieraan aksentin arviointi ja mittaaminen suomessa

MINNALEENA TOIVOLA

## Väitöksenalkajaisitelmä Helsingin yliopistossa 26. lokakuuta 2011

Uuden kielen ääntämisen oppiminen on mysteeri. Se herättää tutkijoissa kiinnostusta, koska ei ole löytynyt täydellistä selitystä siihen, miksi yksi oppii ääntämään toista tai vierasta kieltä paremmin kuin toinen. Ääntämisen oppimiseen liittyvää tutkimusta onkin tehty runsaasti. Selittäväksi tekijäksi on noussut ennen kaikkea ikä, jolloin uuden kielen oppiminen alkaa. Mitä nuorempana oppiminen tapahtuu, sitä parempaa ääntäminen yleensä on. Kuitenkaan kielenoppimisen aloittamisikä ei ole yksinään kyennyt selittämään kaikkea. Osa lapsena toisen kielen omaksumisen aloittaneista ei kuulosta myöhemmin täysin syntyperäiseltä kielenpuhujalta, kun taas jotkut aikuisiällä kielenoppimisen aloittaneet kuulostavat lähes syntyperäiseltä kielenpuhujalta. Iän lisäksi hyvää ääntämistä selittävinä tekijöinä on tutkittu muun muassa kielenoppijan motivaatiota, musikaalisuutta, persoonallisuutta sekä äidinkielen käytön määrää ynnä muita tekijöitä. Todennäköistä onkin, että hyvän ääntämisen oppimisen taustalla on yhdistelmä useasta eri tekijästä.

Ääntämisessä kuuluva vieras aksentti on yhtä lailla osittain selvittämätön alue. Vieras aksentti on kaksisuuntainen ilmiö, sillä sen tuottaa puhuja ja se tulkitaan kuuntelijan korvassa. Kuitenkin kuuntelijoiden käsitykset vieraasta aksentista tai arviot sen vahvuudesta voivat erota toisistaan. Vieraan aksentin olemuksen perusteellinen selvittäminen vaatii sekä puheessa esiintyvien poikkeavien piirteiden että kuuntelijan tulkinnan tutkimista.

Suomea puhuttaessa esiintyvää vierasta aksenttia ei ole tutkittu juurikaan. Syy tutkimuksen puutteeseen on ollut se, että tänne tapahtunut maahanmuutto on melko nuorta verrattuna esimerkiksi Ruotsiin, missä vierasta aksenttia tutkittiin jo 1970-luvulla. Kansainvälisen tutkimuksen vieraan aksentin alueella lähes lopetti käsitys siitä, että opetuksella ei voida vaikuttaa ääntämiseen, joten sitä ei kannata tutkia. Kun vähän myöhemmin alettiin käsittää paremmin esimerkiksi vieraan aksentin ja puheen ymmärrettävyyden välinen yhteys, lisääntyi tutkimus uudelleen. Kielenopetuksessa on

myös voitu ohittaa oppijan tarve ääntää uutta kieltä mahdollisimman hyvin. Täten ei ole huomioitu niitä kielenoppijoita, jotka tahtovat syystä tai toisesta oppia ääntämään uutta kieltä jopa syntyperäiseltä kielenpuhujalta kuulostavasti, vaikka sitä kukaan muu ei heiltä odottaisikaan.

Syntyperäiset kielenpuhujat ovat erittäin herkkiä huomaamaan vieraan aksenttin puheessa. Toisinaan vierasta aksenttia voidaan pitää merkinä siitä, että puhuja ei kuulu ryhmään. Tämäntyyppinen puhujan ulkopuoliseksi luokittelu luo stereotyyppioita, joilla on todettu olevan vaikutusta jopa siihen, kuinka luotettavana vieraalla aksentilla puhuvaa pidetään. Vieraalla aksentilla on todettu olevan myös muuta sosiaalista merkitystä. Sitä on voitu pitää ongelmallisena esimerkiksi työnhakutilanteissa. Maahanmuuttajataustaisten kielitaito on yksi tärkeimmistä tekijöistä kohdemaahan integroimisessa. Arkipäivän tilanteissa kielitaito tarkoittaa usein kykyä selviytyä erilaisissa tilanteissa puheen avulla. Puheessa kuuluva vieras aksentti saattaa vaikuttaa puheen ymmärrettävyyteen. Toisinaan sillä on merkitystä kommunikaation sujumiseen silloinkin, kun ääntäminen on täysin ymmärrettävää.

Aiempien vieraan aksenttin vahvuuden arviointiin keskittyvien tutkimusten tuloksiin on suhtauduttu usein kriittittävästi. Arvioinnissa käytettävän asteikon merkitys on usein ohitettu. Tuloksia on analysoitu siten, että näyttäisi kuin kaikki kuuntelijat olisivat täysin yksimielisiä puhujien vieraan aksenttin vahvuudesta. Tutkimusten perustelut ovat kuitenkin olleet hataria, ja tutkimukset ovat nojautuneet usein yllättävän pieniin kuuntelijakoemääriin, puutteellisiin tilastollisiin analyyseihin ja ylipäätään monein erilaisiin kuuntelukoeasetelmiin. Tällöin tutkimusten keskinäinen vertailtavuus on ollut huono. Lisäksi arviointiprosessiin vaikuttavat monet muut tekijät, joiden vaikutus toisiinsa ja kuuntelijan tekemiin arviointeihin pitäisi huolellisesti punnita. Vieraan aksenttin arvioinnin tutkimuksessa näin on kuitenkin harvoin tehty.

Tähänastinen tutkimus vieraan aksenttin alueella on keskittynyt suurelta osin englannin ääntämisessä kuuluviin poikkeamiin. Tässä väitöskirjatutkimuksessa kohteena on ensimmäistä kertaa suomessa kuuluva vieras aksentti. Tutkimukseni käsittelee vierasta aksenttia selittäviä piirteitä, jotka usein liitetään myös puheen sujuvuuden alueelle. Mielestäni on jossain määrin keinotekoista määritellä puheentuotoksen osaluoiden kuuluvan vain jommankumman käsitteen alle, sillä niillä on yhteisiä selittäviä tekijöitä.

Tähän tutkimukseen osallistui kymmenen äidinkieleltään venäläistä naista, jotka olivat muuttaneet Suomeen aikuisiällä. Äidinkieleltään venäläisten valikoituminen puhujiksi johtui siitä, että tavatessani tutkimukseni alussa maahanmuuttajataustaisia henkilöitä, ilmaisi moni äidinkieleltään venäläinen, että suomen ääntämisen oppiminen on heille tärkeää. He kertoivat saaneensa huonoa kohtelua esimerkiksi asiakaspalvelutilanteissa, koska kuulostivat suomea puhuessaan venäläisiltä. Tähän liittyen teimme Eija Ahon kanssa kyselytutkimuksen Suomessa asuville yliopisto-opiskelijoille. Kysyimme vastaajien mielipiteitä suomen ääntämisen tärkeydestä. Vastausten mukaan erityisesti äidinkieleltään venäläisille oli tärkeää, että heidän ääntämisensä kuulostaa mahdollisimman paljon suomalaiselta. Näistä havainnoista ei voi vetää yksi yhteen -johtopäätöksiä, mutta ne herättivät kiinnostukseni tutkia, millaisia vieraan aksenttin arvioita kuuntelijat tekevät kuunnellessaan äidinkieleltään venäläisten puhumaa suomea.

Tässä väitöskirjatutkimuksessa olin erityisen kiinnostunut siitä, kuinka hyvin monessa tutkimuksessa menetelmänä käytetty kuuntelukoe toimii arvioitaessa suomessa kuuluvaa vierasta aksenttia. Kuinka yhtenäistä arviointiasteikon käyttö on? Jotkin aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet kuuntelijoiden taustatekijöillä olevan vaikutusta arviointiin. Taustatekijöistä nostin esiin suomi toisena kielenä -opettajuuden. Halusin tarkastella, oliko kuuntelijoilla, joilla oli paljon kokemusta maahanmuuttajataustaisten suomen ääntämisestä, erilaiset arviot kuin kuuntelijoilla, jotka eivät ole opettajia. Muilla kuuntelijoilla yhteisenä taustatekijänä oli asuminen Uudellamaalla. Tutkin myös puhujien välisiä eroja akustisesti mitattavissa temporaalisissa piirteissä: artikulaatio- ja puhenopeudessa sekä tyhjen ja täytettyjen taukojen käytössä. Laskin lisäksi näiden piirteiden väliset korrelaatiot. Otin tarkastelun kohteeksi myös yksittäiset äänteen laadun ja keston poikkeamat, erityisesti niiden kokonaismäärät. Viimeisenä tutkin, selittävätkö mitatut temporaaliset tekijät ja havaitsemani äänteelliset poikkeamat puhujien vieraan aksentin vahvuutta.

Tutkimuksen tulokset osoittivat kuuntelijoiden olevan melko yksimielisiä siitä, kenelle he antoivat vahvan ja kenelle vähäisen vieraan aksentin arvioita. Kuitenkin arviointiasteikon käyttö oli epäyhdenmukaista. Osa kuuntelijoista oli sitä mieltä, että kaikilla puhujilla oli vahva vieras aksentti, ja osa ei kuullut vierasta aksenttia juuri kenelläkään. Kuuntelijoilla voi sanoa olleen omat sisäiset asteikkonsa arvioinnin tekemisessä. Kuunneltujen puhenäytteiden välillä oli tilastollisesti merkitsevä ero. Vierasta aksenttia arviointiin lukupuhunnassa ankarammin kuin kuvakerronnassa. Kuuntelijoiden taustatekijöillä ei ollut merkitystä siihen, millaisia arvioita he antoivat. Suomi toisena kielenä -opettajien ja ei-opettajien arviot olivat samankaltaisia. Lisäksi tulokset näyttivät puhujien vahvalla vieraalla aksentilla olevan yhteyden yksittäisten äänteellisten poikkeamien määrän, täytettyjen taukojen ja jossain määrin artikulaationopeuden kanssa.

Oli myös mielenkiintoista huomata, että muutamalla puhujalla arviointiin kuuluvan syntyperäisen kielenpuhujan kaltainen suomen ääntäminen. Kuitenkin on syytä muistaa, että kaikki puhujat olivat muuttaneet Suomeen vasta aikuisiällä. Toisaalta puhujiksi valikoituneilla venäläisillä naisilla oli kaikkiaan melko vähän tai vähäisiä, lähinnä allofonisia, syntyperäisestä suomen puhujasta poikkeavia ääntämisen piirteitä. Silti osalla puhujista arviointiin kuuluvan vahva vieras aksentti. Tämä herättää kysymyksen mahdollisesta puhujan äidinkielen tunnistamisesta ja sen mahdollisesta vaikutuksesta vieraan aksentin arviointiin.

Arvioiminen on monikerroksinen tapahtuma. Tutkittaessa vieraan aksentin arviointia on syytä huomioida, että siihen vaikuttavat useat eri tekijät ja niiden välillä on monimutkaisia yhteyksiä. Näitä tekijöitä ovat ainakin puhenäytteet, niiden kesto, laatu ja määrä, puhujien taustatekijät, kuuntelukoetilanne, aineiston esitystapa, kuuntelijoiden määrä sekä kuuntelijoiden taustatekijät. Tästä tutkimuksesta saatua tietoa voidaan soveltaa vieraan aksentin arvioinnin tutkimukseen jatkossa siten, että ymmärretään paremmin eri osatekijöiden vaikutus toisiinsa käytettäessä menetelmänä kuuntelukoetta. Tämä tutkimus nosti esiin erityisesti kuunneltavan tehtävän merkityksen. Myös kuuntelijoiden varioiva arviointiasteikon käyttö asettaa vaatimuksia sekä asteikoille että kuuntelukokeen ohjeistukselle, jotta jatkossa saadaan mahdollisimman luotettavia tuloksia. Saatuja tuloksia voidaan soveltaa myös suomen kielen opetukseen ja

suullisen kielitaidon arviointiin. Esimerkiksi lukioasetuksen mukainen suullisen kielitaidon koe koostuu tehtävistä, joissa arvioidaan opiskelijan ääntämistä sekä kerronta- ja keskustelutaitoa. Tällöin on hyvä huomioida, millainen vaikutus eri tehtävillä voi olla arviointeihin.

Opetuksessa tulisi ymmärtää laajasti, mitä osa-alueita ääntäminen kaikkiaan tarkoittaa. Myös sujuvuuden alueelle liitettyjen temporaalisten tekijöiden hallintaan voidaan kiinnittää huomiota. Jopa täytetyt tauot voivat vaikuttaa siihen, miten kuuntelija suhtautuu kuulemaansa. Tutkimuksen syntyperäisillä suomalaisilla puhujilla ei ollut juurikaan täytettyjä taukoja kuvakerronnassa. Äidinkieleltään venäläisillä puhujilla niitä oli jonkin verran. On mahdollista, että kuuntelijat kiinnittävät huomiota täytettyjen taukojen määrään puheessa, niiden kestoon tai siihen, että ne eivät kuulosta suomalaiselta. Myös artikulaationopeudella voi olla merkitystä. Yhtä lailla puheen vieras rytmi voi hankaloittaa ymmärretyksi tulemista vastaavasti kuin poikkeavan lyhyet tai pitkät äänneiden kestot.

Vahva vieras aksentti ei aina tarkoita sitä, että puhe ei olisi ymmärrettävää. Tässä tutkimuksessa kaikki puhujat lukivat saman tekstin, jonka myös kuuntelijat näkivät arviointia tehdessään. Silti joillekin puhujille annettiin vahvan vieraan aksentin arvioita, vaikka puhe oli täysin ymmärrettävää. Erityisesti silloin kun puheessa olevat poikkeamat haittaavat ymmärretyksi tulemista, on syytä miettiä keinoja muuttaa ääntämistä. Tämä ei kuitenkaan ole helppoa silloin kun ääntäminen on jo fossiloitunut. Siksi onkin erityisen tärkeää kiinnittää ääntämisen opetukseen huomiota heti kielennoppimisen alkuvaiheessa. Aikuiselle kielennoppijalle voidaan kertoa, mitkä äänneet ja prosodiset piirteet eroavat hänen äidinkieltensä ja suomen kielen välillä. Tietoisuus kielten välisistä eroista ja omalle kielelle tyypillisistä ääntämisen poikkeamista voivat edistää oppimista.

Hyvä ääntäminen on mahdollista oppia vielä aikuisiällä. Tämän tutkimuksen erittäin hyvän ääntämisen saavuttaneet kielennoppijat ovat tästä rohkaiseva esimerkki. Kielennoppijoille olisi tärkeää päästä puhumaan suomea syntyperäisten kielennopijien kanssa. Harjoittelemalla puhetta he saavat välitöntä palautetta siitä, ymmärretäänkö heitä, ja vastaavasti he pääsevät itse harjoittelemaan puheen ymmärtämistä. Valitettavan usein olemme liiankin avuliaita ja vaihdamme kielen englantiin. Tällöin suomenoppija menettää jälleen yhden mahdollisuuden harjoitella puhetta ja ääntämistä. Hyvä ääntäminen voi edistää ymmärretyksi tulemista ja parantaa kommunikaation onnistumista. Sen tutkiminen myös jatkossa on erittäin tärkeää.

**Minnaleena Toivola:** *Vieraan aksentin arviointi ja mittaaminen suomessa.*

Helsinki: Helsingin yliopiston käyttäytymistieteiden laitos 2011. <http://urn.fi/>

URN:ISBN:978-952-10-7217-8.

Kirjoittajan yhteystiedot:

[minna.sukunimi@helsinki.fi](mailto:minna.sukunimi@helsinki.fi)